

Шин джиргълин төлө

Кезанә, хаана йосна цагт, хальмг амтн сургъуль-эрдм уга харнъгъу, политическя маран чигн збв уга, орн-нуггин колонизатормудт дажрулдж, отг дотран болхла зәаснъ нойдудт дажрулдж йовсн болдж биший.

Тер дотр, юмн-юмнас лавугъар зовагддж дажргддж йовснъ хальмг күүкд улс билә.

Тегәд чигн, кезанә күүкн морлхлз тәвдг йбрәйнә:

„Газаран гарсн му күүкн, куунә аадмг-хббргм хорадж, икчүдиннъ хормад бактх болтха“. Хормад бактдж, хббргм хорах кумид ямаран гилд джиргъл бәәдг болх? Кеер аргъс түүхәр гархларн:

...Кбк торгън кбнджлг,

Кенлән гилдж хадгълхъ,

Кбгшн буурл авигъән

Кенигъән гилж санхв...

Иигдж экрдж уульдг билә. Кбгшн бвгнд бгсн куукн гашудад гаргъсн дун эн. Күүкд кун болгъна бәәдл цугъар Тбгрәшгин джиргъл, цугъар Тбгрәшклә әдл билә. Болв эн хамг кезанә, урд—дбчн джил хооран тинм билә.

Октябрин гал падрв, делкә

кевтән догдлв, тер галин залыд унтсн орчлнъ цугтан серв, орчлнъгин олн-әмтнә тӯршәгъяр унтсн олн хальмгуд серв. Аамг-хотлудар улан тугмуд делсв, Ленинә сургъуль падрв, сәәнн тӯрун үзгдв, муугъин сул әрлх цаг ирв.

...1917-ч джил кумн-әмтнн алдр кбтлврч Владимир Ильич Ленин толгъачта, Коммунистичек класс, угатя крестьян улсла хамдан баячудин йосиг хамх цокдж хольвлад, Советин йос—угатя, дажрулгдджасн олн-әмтнә йос токтасмн.

Зуг Советин йосна цагт хамг амтн әдл збвтә болдж сургъуль-эрдм дасх аргъта болсми.

Ончн-бв, уга-тӯру, лсин күүкд-кбвүдт сургъуль сурх збв учрв. Сургъуль-эрдм дасх центрн болдж тингхд Хальмг Базрт бәәсн детдом билә.

Түүнд сургъуль дасад гарсн улс, цугтан гилтә ола бийнъ дала бәәнә.

Эн 1924 — 1925-ч джилмүд билә. Тӯрун сургъуль дасдж гарсн хбр гар күүкдиг курс-мудар орулдж гаргъад, күү-

кд улс дунд кбдлмш кетхә гидж, мана партин шиндврәр нутгудар тәвлә, тер тоод би бас йовлав.

Күүкд улс дунд кбдлмш кенә гидг тер цагт амр биш билә. Тер юнъгад гихлә хуучна бәәр, занъшал, авйасмуд, камзол, шиврлгүд, хадмллгън—цуг эн хамг кесг зун джилмүдин туршарт занъшал болдж одсн тоотла ноолдна гидг берк болдж билә.

1925-ч джил хамгин тӯрун болдж Эркнә нутгт оч кбдләв. Тӯрун болдж мана келг кбдлмш тер цагт нургълдж цәәлгъврин, сургъуль-эрдмин туск, цевр-цеврин туск, юмна тӯрунд садв гемин кбтлврч болджасн камзолас гетлх цәәлгъврин кбдлмш кегдг билә.

Улан Эркнә нутгт тингхд ик баг хотлуд болдж: Шовшур, Цекрт, Цагъан-Нур, Улан-Хол гилж бәәдг билә. Тер хотлудар йовдж: цевр-цеврин туск, хуучна му авйасмудла ноолдхин туск, куунә цеедж ширлдж, күүнд садв гем бгдг арвн товчта камзолла ноолдхин туск, сургъуль-эрдм дасх-

ин туск, йосна туск—цуг эн хамг цәәлгъврин кбдлмшиг женотделмүд кесмн.

Минь тинм бәәдлтәгъяр кбдлмш кегъә бәәтл, кесн кбдлмш сән ашан үзүләд ирв. Күүкд улс бийсиннъ збвән меддг болад, газет, журналар сонъмсдг болад, хург болсн цагт бийснъ ирдг болад, камзол-бишмүдән хаяд, у-элвг орс хувц умсдг болад ирв.

Хотн болгънд тингхд делегаткес шиндгдг билә, тер делегатк күүкд улс хотна күүкд улсин толгъач болад, бдр бурдин кбдлмш кедмн. Тегәд олн йовдлмудас онц хойр йовдл келсв:

Шин ханьцсн бер кбвүн хойр нег байнд заргддждж, увлин сар ургъхла, кбвүн байна мал авад, үвлин үвлзнь-идгәр гарна, арднъ хотна захд, хагърха хар джолмд харалад ганцарн үлдсн буурха девлтә Боова бер гемтв. Ююна чигн дбнъ угагъар джолмд кевтсн Бооваг хотна делегатир мед-ад, цагланъ хот-хоолинъ бгәд, сббд, ббрън суугъад манад, дакад Улан-Хоолас, тенд эмч болдж кбдлжәсн Баранов Шунг Иванович гидг эмч авч ирәд, үзүлдж эдгәв.

Бер эдгхлә бас нег ик тбр гарч ирв: хуучн хувцн, хотин

шавхрин тблә кбдлжәсн Боова джалв уга болдж гарв. Тегәд Болвсн, Булгън ахта мана делегатир байнур олад, Боован кбдлсн мбнъг бгтн гихлә:

—Боован ормд талдан кӯ зарлав, тер кун бас мбнъг ас гихлә, би түүнд ююгъан бгхв! Бийсти хург кехләрн, кун болгън кбдлхм гидмг, дакад эс кбдлсн Боовад мбнъг бг гидж намаг шахдмт—гиджәхм болджана.

Болв бер кблсән авб.

Дакад, эк-эцкнъ медәд, куукнаә збвшәл угагъар, мбр унад хулд-хурм идсн бәәддж. Тегәд кучәр мордулхар сәдждәдж. Кууки бийнъ улан чигъярн ирәд:

—Намаг эк-эцкн куучәр куунд бгхәр бәәнә, «би тер эс тәнъдг кургнд одшгов гидж келв.

Эк эцк хойринъ авхулад сурхла, уни болдж гарв. Тингн гихнъ, куукнә бийиннъ куундсн кургнъ талдан бәәддж. Тегәд кууки дурлсн кургндән олв, бидн йосга гилг советскәр, улан туг делскәд, улан алычурмуд боогъад, шин дуд дуулад, күүкиг мордулван. Асхиднъ хург кегъәд, сүүләрнъ нәр-наад кеввдн. Бичкн бер Кериниг школин угъадгт орулвдн. Шанъгъа-

шавр герт орулвдн, күргинь школин кбдлмшчәр орулвдн.

Туунә хбдн, 1927—1928-ч джилмүдт, Ик Цоохра нутгт кбдлх збвтә болвв. Ик Цоохр нутг дегд, юмн-юмнас даву, тўру-зуду болн харнъгъу болдг билә, юн учрар гихлә, невчк культури орс селәләс ууджм, энд-тенднъ обрхнд улгўр болм чинъгтә культури тийм юмн уга билә. Нам хотнд орс келтә кўн гидж уга болдмн.

Куукд улс дунд кедг кбдлмшиг улм амрдудж Улан Гер гаргъгдв. Улан Гер ода цагт дўнъгцўләд келхлә, ода ах культури Герлә әдл чинлә билә. Кеду қамзол, кеду шиврлг Улан Герт шатсн болхв! Кеду кўн ирдж цәәлгъвр авсн болхв! Туугәр дамджулдж кеду кўн эрдм-сургъуль дассн болхв! Гашута нульмсән асхруддж кеду гиджгтә куукд ирдж збв-учран күргсн болхв!

Улан Гериг хотна захд бәрчкәд, ирвчинь эргўләд лозунгс хадад, дотрнъ лозунгс хадад, стол деер улан кеичр делгчкәд, газетмүл, журналмуд, дегтрмүд тәвәд, дакад уснә маши тәвдг бәәсмн. Орун асхнд куукд улс

ирдж усн машинчкәд, асхн болгн хург кегдмн, шатрдбв наадмн, дектр, газет умшдмн.

Культштурмин джил, Яшкуль деер Улан Герин кесн кбдлмшиг тоолж келдж болшго. Йоста гидг культури революц гидг тер билә. Культштурмин тускиг хальмгкўн болвас мар-тх збв уга.

Культштурмин цагла Улан Герин толгъач болдж кбдлджәләв. Улан Герг куукд улс болн гиджгтә куукд сургъуль сурлг билә, дектр, газет ирдж умшдг билә, шатрдбв наадлг шугъу герин нег бнцгднъ бас гаргъгдла, нәр-наадн гардг билә, радио ямаран ик чинртә болдг билә!

Зуг мана Коммунистическ партин, мана партин Централън Комитетин, мана вождь Ленинә гардврт мана хальмг улс наадк олн-әмтнлә әдл збвтә болв, сургъуль-эрдм дасв, хамг зўсн эрдм кевтнъ дасв.

Тер цагин бәәдлгг ода мана багъчуд медшго. Тер цагин

бәәдл медхлә, ирх цагин медх амр болх збвтә.

Ода мана багъчудин орлцх нег эрки кергнъ, ода болджах СССР-н Деед Советд депутатнр сунъгългнъд орлцх збвтә, депутатнрин кандидатнрин тблә цәәлгъврин кбдлмш келгнъд голлгчнъ болдж орлццлгнъ.

Бас нег ик чинртә кбдлмш — малмуд тбл авлгнъд шундж орлцдж, нег чигн хургъ гарутулшгон эрkd, хбд хургълулджах хббчнрт дбнъгән күрглгнъ.

Хотл балгъсн — кусл болджасн Элет тосхлгнъд, танъгъчин альднъ болв чигн кегдджәх термуд тосхлгнъд багъчуд шундж орлцх збвтә. Нефть гарчах газрт бас әмтн керглгдхмн болджана, тўўнд багъчуд орлццахнъ мел лавта.

Эврәннъ зббрән олдхкмн, кўндтә кбдлмшән куцәхмн, сәәнәр тосххмн, тер цагт ирх ўйнер таднд ханх, таднд бахтх.

БАДМИН Инджр.